Працяг тэмы

АРТЭФАКТ ПАД ПЫТАННЕМ

У маі «Звязда» расказвала пра тое, што ў вёсцы Студзёнкі пад Нясвіжам мясцовы краязнавец Аляксандр Абрамовіч знайшоў камень з надпісам, які быў выбіты, як мяркуюць, у памяць аб візіце ў гэтыя мясціны знакамітага паэта Адама Міцкевіча. (Падрабязней аб гэтай знаходцы можна прачытаць у нумары за 19 мая. — «Зв».). Каб удакладніць верагодную гістарычную каштоўнасць каменя, па кансультацыю мы звярнуліся да супрацоўнікаў дома-музея Адама Міцкевіча ў Навагрудку. І вось які адказ атрымалі.

«На камені, канешне, не паўторыш дакладна асаблівасці почырку Міцкевіча, — разважае **дырэктар музея, гісторык Мікалай ГАЙБА.** — Таму тут нельга сцвярджаць адназначна, ці капіраваў рэзчык убачаны на лісце аўтограф паэта, ці пісаў, як умеў сам — у гэтым кожны ахвотны можа пераканацца, калі паспрабуе параўнаць радкі на камені і подпіс Міцкевіча, ён ёсць у адкрытым доступе нават у «Вікіпедыі». Цікавейшая іншая рэч. Мы праштудзіравалі «Хроніку жыцця і творчасці Адама Міцкевіча. 1798 — 1824 гг.» — гэтае энцыклапедычнае выданне, якое ўбачыла свет у сярэдзіне мінулага стагоддзя ў Варшаве, утрымлівае найбольш поўныя звесткі пра ўсе акалічнасці, якія датычацца жыцця і творчасці паэта — перапіска, сяброўства, месцы, дзе ён бываў... Дык вось, у геаграфічным паказальніку гэтага грунтоўнага выдання такой вёскі, як Студзёнкі, наогул няма. Але ж камень — ёсць, як я зразумеў, ён умураваны ў сцяну склепа, таму нельга сказаць, што гэта фэйк ці падробка. Цяпер задача мясцовых энтузіястаў і спецыялістаў у тым, каб высветліць усе абставіны, якім чынам гэты камень трапіў у мур, а тады ўжо разглядаць нейкія гіпотэзы».

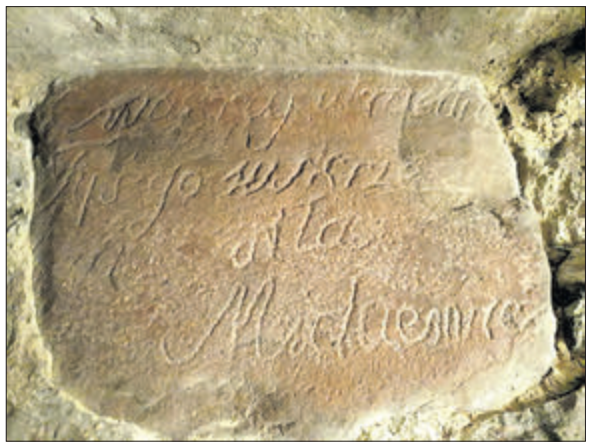

Той самы камень са Студзёнак.

Выходзіць, пытанне аб тым, ці гасцяваў Адам Міцкевіч у сядзібе пад Нясвіжам і ці натхняўся тамтэйшымі краявідамі, каб у будучым расказаць пра іх у паэтычных радках, застаецца адкрытым. Пошукі працягнуцца?

Вікторыя ЦЕЛЯШУК.

Аўтограф паэта, змешчаны ў віртуальнай энцыклапедыі «Вікіпедыя».

Незвычайнае — побач

КАМУ ШКОДЗІЦЬ ЧОРТАЎ КАМЕНЬ?

Беларускія класікі выдатна выкарыстоўвалі міфалагічныя вобразы ў сваіх творах — узгадаем Купалу, Багдановіча, Караткевіча. Некаторыя даследчыкі наогул жартуюць, што такі жанр літаратуры, як «фэнтэзі» быў прыдуманы ў Беларусі, бо яшчэ не было Толкіена, а ў нас Янам Баршчэўскім ужо былі напісаны чароўныя сюжэты. Міфічныя вобразы сустрэнем і ў творах Якуба Коласа, больш за тое, сёння можна нават і паглядзець на адно з апісаных ім цудаў — Чортаў камень. Гэты прыродны аб'ект класік згадаў у «Новай зямлі» і нават прысвяціў яму адну з «Казак жыцця».

Засталіся сведчанні таго, што ў сям'і Міцкевічаў (сапраўднае прозвішча пісьменніка), легенды, звязаныя з зачараваным месцам, дзеці чулі ад дзядзькі Антося. Напрыклад, ён распавядаў малым пра музыку, што заблукаў, у цемры выйшаў да каменя, а там яго чэрці прымусілі іграць на музычным інструменце.

Супрацоўнікі філіяла музея Якуба Коласа, што знаходзіцца на Стаўбцоўшчыне, збіраюць гісторыі, звязаныя з незвычайным месцам. І адзін з іх, Аляксандр Крыжэвіч, нават асобнае даследаванне прысвяціў гэтай тэме, усё ж камень запатрабаваны ў турыстаў, якія наведваюць коласаўскія мясціны. Ды і чаму б не зазірнуць у той чароўны, загадкавы свет, які натхняў класіка беларускай літаратуры?

Ляжыць авеяны легендамі і засвечаны ў літаратуры камень на радзіме паэта — паміж вёскамі Сверынава і Мікалаеўшчына. У «Новай зямлі» Колас пісаў, што «чортаў камень» памерам з хату, хоць сёння валун урос у зямлю, у вышыню ўсяго каля метра, а ў шырыню каля двух з паловай. І тым не менш бед ад яго хапае...

Пасля таго, як калгас праклаў новую дарогу, камень апынуўся на ўзбочыне. А раней шлях праходзіў якраз побач з зачараваным месцам і, як пісаў Колас: «Колькі людскіх калёс і восей пабіта і паламана аб камень! Колькі пакалечана рук і ног! А гузоў колькі набілі тут людскія галавы!» Але аказалася, што і ў наш час Чортаў камень не перастае шкодзіць. Гадоў з дзесяць таму сюды пачалі ездзіць маладыя, толькі вельмі хутка вясельная традыцыя сышла: у гэтым месцы перакульваліся і ламаліся машыны.

Невыпадкова месцічы завуць гэтыя мясціны Чартавіцай, расказваюць, што раней тут было балота, а менавіта ў такіх глухіх кутках па ўяўленнях нашых продкаў і сяліліся нячысцікі. І камень яны выносілі, каб перакрыць людзям дарогу. Ёсць і іншыя паданні: быццам валун валок чорт, а пасля ці то стаміўся, ці нечага спужаўся ды кінуў.

Таксама месцічы казалі, быццам чорт заваблівае людзей да каменя і пасля ці марозіў іх, ці здзекаваўся, насміхаўся. Калі якія небаракі тут доўга блукалі, лічылі, што іх чэрці водзяць па балоцістых мясцінах. Можа, таму даследчыкі з этнагістарычнага клуба «Явар», што вывучаюць сакральную геаграфію падчас канферэнцыі «Таямнічая Беларусь», пацвердзілі, што нават з правадніком камень, апісаны Коласам, давялося ім шукаць вельмі доўга?

Хочацца верыць, што пакуль старажытны камень абрастае гісторыямі, не перавядуцца людзі, якія захапляюцца родным краем, і будуць ствараць пісьменнікамі новыя «Казкі жыцця».

Алена ДЗЯДЗЮЛЯ.

ПАНТЭОН АЙЧЫНЫ

Эмілія Плятэр (1806—1831)

Жыццё Эміліі Плятэр стала легендай, а яе імя — сімвалам самаахвярнай любові да Айчыны. Яе подзвіг услаўлены паэтамі і мастакамі. Яе параўноўвалі са славутай Жаннай д'Арк. За свае кароткае жыццё яна зрабіла тое, на што іншы і за доўгія гады няздатны. Не толькі сваёй самаахвярнасцю і гераізмам увайшла ў гісторыю Эмілія Плятэр, але і як адна з першых беларускіх паэтаў і фалькларыстаў.

Яе бацька, Францішак Ксаверый, паходзіў са старажытнага нямецкага роду Плятэраў, а маці Ганна Моль была родам з Браслава. Сямейнае жыццё бацькоў Эміліі не склалася. Маці з дачкой жылі ў маёнтку Ліксна Віцебскай губерні. Эмілія атрымала хатнюю адукацыю, захаплялася гісторыяй і матэматыкай. А ў вольны час ездзіла верхам на кані і вучылася страляць з пісталета. Пра такіх баявітых дзяўчынак кажуць: хлопец у спадніцы. Яна марыла пра гераічны подзвіг за Айчыну. «Ад дзіцячых гадоў была думка, што калісьці пайду я на вайну», — прызнавалася пазней Эмілія.

Блізкасць да простага люду паўплывала на чуллівую душу дзяўчыны, Эмілія захапілася беларускім фальклорам і пісала па-беларуску «народныя» вершы. Хто ведае, каб іначай склаўся лёс Эміліі, ці не прысвяціла б яна сябе беларускай фалькларыстыцы і паэзіі.

Вобраз юнай Эміліі ўваскрашае ў сваіх мемуарах віцебскі настаўнік Максіміліян Маркс. У госці да яго маці ў Віцебск часта прыязджала Эмілія. Яна добра спявала беларускія народныя песні і танцавала пад заахвочвальныя воклічы гаспадароў і іх гасцей: «Ну паненка, ну дзявуха! Ды і яшчэ і якая дзявуха — залатая дзявуха!» З успамінаў Маркса Эмілія паўстае рамантычнай асобай. «Першая яна, — бадай, я не памыляюся, — з запалам, уласцівым чулым, высакародным сэрцам, аддалася душою беларускаму люду, вывучала яго бяду, спачувала ёй, стараючыся па магчымасці аблегчыць яе, збірала, спявала яго песні, шчодра плаціла за іх дастаўку і спрабавала пяро ў іх наследаванні. На фартэпіяна яна ўмела найвыразней перадаць і зухаватасць, і тугу народных матываў, нават тэмбр сапрана-жалейкі і баса-дуды... Голасам, у якім, здаецца, чуліся стагоддзі, яна пачынала:

Авой, авой, дзяцюк ты мой!
Не на радасць, не на шчасце ты радзіўся!

І ўсе выпрабаванні, усе пакуты жыцця беларускага мужыка падрабязна тут пералічваліся, дакладна апісваліся, глыбока наноў перажываліся».

Безумоўна, гэтыя два радкі не даюць поўнага ўяўлення пра паэтычны дар Эміліі. Але яе творчасць — з'ява знакавая! Як і Ян Чачот, і яго сябры філаматы, як і Ян Баршчэўскі, Эмілія была прадвеснікам беларускага Адраджэння.

Калі ў 1831 годзе пачалося паўстанне супраць царызму, Эмілія ўзяла ў рукі зброю. Яна стварыла невялічкі атрад з чатырох дзяўчат. 29 сакавіка ў мястэчку Дусяты дзяўчына выступіла з прамовай перад людзьмі, заклікаючы іх падняцца на паўстанне. Яе радасна прывіталі: «Няхай жыве графіня Эмілія! Няхай жыве наша ясная паненка!» У атрад Плятэр уступіла некалькі сотняў добраахвотнікаў.

У першым баі 2 красавіка паўстанцы разбілі пяхотны аддзел царскіх войскаў. Акрыленая перамогай Эмілія вырашыла заваладаць Дынабургам. Высланы з горада царскі аддзел трапіў у засаду і быў разбіты. Праследуючы ўцекачоў, Эмілія хацела адразу ўзяць Дынабург. Каля горада дарогу паўстанцам загарадзіў батальён пяхоты з гарматамі. Агонь гармат пасеяў смерць у паўстанцкіх шэрагах. У такіх неспрыяльных умовах паўстанцы адступілі.

Рэшткі атрада Эмілія далучыла да атрада свайго стрыечнага брата Цэзара, а сама ў суправаджэнні ад'ютанта Марыі Прушынскай лясными сцежкамі дабралася ў Жамойць, дзе ваяваў паўстанцкі корпус генерала Караля Залускага. Увесь цяжар вайсковага жыцця гэтая кволая дзяўчына пераносіла мужна і адважна змагалася з ворагам. Ёй раілі вярнуцца дадому, але пачулі ў адказ: «Вырашыла змагацца, пакуль не вернем незалежнасць». Генерал Хлапоўскі, які ўзначаліў паўстанцкія сілы на Жамойці, надаў Эміліі чын капітана і прызначыў ганаровым водцам роты. Хоць так хацеў усцерагчы яе ад небяспекі.

Свае ўражанні пра легендарную паўстанку напісаў Ігнат Дамейка. «Невялічкая ростам, бледная, не прыгажуня, але з акруглым, прыемным, сімпатычным тварам, блакітнымі вачыма, стройнага, хоць і не моцнага складу. Была паважаная, хутчэй суровая, чым свойская, у абыходжанні, малагаваркая і поглядам нібыта патрабавала да сябе належных адносін і прыстойнасці. Дый ніхто ў лагеры не дазваляў у яе прысутнасці кінуць якое недарэчнае слова, жарт або пагрышыць у ветлівым абыходжанні». З рамантычнай гарэзлівай дзяўчыны вырасла суровая амазонка з палымянным сэрцам патрыёта. У баі 19 чэрвеня каля Вільні Эмілія была ў першых шэрагах. Пад ёй забілі каня, і яна разам з ім грымнулася на зямлю. Рызыкуючы сабой, маёр Станіслаў Мацэвіч прарваўся да Эміліі, пасадзіў яе на свайго каня і вывез з поля бою. У іншым баі, пад Шаўляем, Эмілія за сваю адвагу заслужыла пахвалу генерала Хлапоўскага.

Пад ударамі царскіх войскаў паўстанцы адступілі ў Прусію. Эмілія цяжка перажывала гэтае паражэнне паўстання. «Лепей было памерці са славай, чым скончыць такім ганебным прыніжэннем», — заявіла Плятэр. Удзельнічаць у гэтай «ганьбе народа» яна не хацела, не дазваляла чыстае сумленне. «Што да мяне, дык пакуль чую іскру жыцця ў грудзях, буду біцца за Айчыну!»

У суправаджэнні Цэзара Плятэра і сяброўкі Марыі Рушановіч Эмілія выправілася да Варшавы. Яна яшчэ спадзявалася, што там гарыць агонь змагання. Рухаліся яны ўначы па лясных сцежках, а днём хаваліся ў сялянскіх хатах. Аднак яе здароўе не вытрымала, дзяўчына цяжка захварэла. Давялося спыніцца ў вёсцы Юсцінава, што ў Сейненскім павеце, у доме шляхціца Ігната Абламовіча. Эмілія назвалася Карвінскай, бо яе шукалі царскія ўлады. Яна спадзявалася паправіцца, бо было дзеля чаго жыць. «Жыццё сваё аддала Айчыне і да апошняга ўздыху буду змагацца за яе незалежнасць», — казала яна. Навіна пра падзенне Варшавы забіла апошнюю надзею працягваць змаганне. «Няма дзеля чаго жыць», — са смуткам прызналася Эмілія. Перад смерцю яна наказала брату і сяброўцы: «Жыццё маё канчаецца. Пакіньце мяне тут, а самі ідзіце служыць Айчыне, якой можаце яшчэ быць патрэбныя». Памерла Эмілія Плятэр 23 снежня 1831 года і была пахавана на могілках каля вёскі Капцёва (цяпер вёска Капчамесціс у Літве).

Яшчэ доўга не верылі ў яе смерць. Пра яе складалі легенды, бо і сапраўды была яна легендай.

Вітаўт ЧАРОПКА.